

STUDIE

Sociálny kolaps židovskej mestskej elity na Slovensku počas holokaustu z individuálnej perspektívy¹

ZUZANA TOKÁROVÁ

The Social Collapse of the Jewish Municipal Elite in Slovakia during the Holocaust from an Individual Perspective

The paper deals with the issue of declining social mobility of the interwar Jewish municipal elite during the Holocaust. The objective of the author is to identify the degree of social decline experienced by three selected members of the Jewish municipal elite in Prešov, approached from an individual perspective, as a result of the implementation of anti-Semitic policies by the Hlinka Slovak People's Party after the establishment of the authoritarian regime in Slovakia in the autumn of 1938. By using a biographical analysis of the social status of Aladár Böhm, Ľudovít Preisz, and Viktor Gärtner, the author examines their personal experiences with the Holocaust, the degree of their social decline within the social structure of society, as well as the mechanisms that were used to maintain their social status. The aim is to validate or refute the hypothesis that their previous social status, associated with additional advantages such as a stronger economic position or more diverse political, social, or personal ties, could have given them, under the conditions of the new regime, better opportunities to mitigate the consequences of anti-Semitic policies and increase their chances of surviving the Holocaust.

Keywords: Social Mobility, Municipal Elite, Prešov, Individual Perspective, Holocaust, 1939–1945, Anti-Semitism

1 Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0109/22 Stratégie prežitia holokaustu a mestskej elity II.

Úvod

Výskum realizovaný na lokálnej alebo individuálnej úrovni má významný prínos k hlbšiemu porozumeniu historických procesov. V kontexte výskumu holokaustu a snahy o komplexné pochopenie jeho sociálneho pozadia je nevyhnutné zahrnúť individuálne pohľady do širšieho historického kontextu. Perspektíva jednotlivcov podmienená sociálno-kultúrnym prostredím, psychologickými aspektami či dôsledkami individuálnych rozhodnutí odhaľuje rozmanitosť osobných skúseností s holokaustom, prehľbuje porozumenie jeho dynamiky, rozsahu a dôsledkov a zároveň zdôrazňuje rozporuplnosť medzi kolektívnymi zážitkami a individuálnymi skúsenosťami. Tieto úvahy podnietili presun pozornosti v zameraní historikov smerom k mikrodejinám a výskumu holokaustu z pohľadu „zdola“. V súlade so zmienenými trendmi vzniklo v rámci slovenskej historiografie viacero kvalitných prác a prípadových štúdií týkajúcich sa najmä výskumu sociálno-ekonomických aspektov holokaustu. Mnohé z týchto štúdií identifikujú lokálne aspekty antisemitskej politiky a dokumentujú priame prejavy holokaustu v konkrétnych podmienkach z pohľadu miestnych aktérov či individuálnej perspektívy. Často zahŕňajú osobné príbehy a individuálne skúsenosti priamych účastníkov, čo prispieva k hlbšiemu porozumeniu každodenného života obetí, páchatelov i svedkov týchto udalostí. Samotnému fenoménu sociálnej mobility však historici venovali menšiu pozornosť (s výnimkou výskumu na úrovni centrálnej politiky). V dôsledku toho je akékoľvek skúmanie miestnych procesov sociálnej mobility, zmien v sociálnej stratifikácii alebo mechanizmov výmeny moci na nižších úrovniach politiky do značnej miery závislé od primárnych zdrojov, najmä ego-dokumentov a úradných záznamov vytvorených ústrednými a regionálnymi verejnými inštitúciami.

Cieľom príspevku je identifikovať mieru sociálnej mobility medzivojnovnej židovskej mestskej elity z pohľadu individuálnej perspektívy, teda prepadu do nižších štruktúr spoločnosti v dôsledku realizácie protižidovskej politiky na Slovensku počas holokaustu. Výskum sa sústreďuje na vybranú skupinu jednotlivcov, ktorí ako príslušníci elity predstavovali špecifickú sociálnu skupinu. V zmysle teoretického konceptu elit Vilfreda Pareta dosahovali títo jednotlivci najvyššie indexy prejavujúce sa úspešnosťou v oblasti ich pôsobenia. Vďaka svojim schopnostiam sa dokázali presadiť a získať najvyššie pozície v segmente svojho záujmu.² Výskum vychádza z hypotézy, že ako členovia privilegovanej

---

2 PARETO, Vilfredo: *The Mind and Society*. Vol. III. *Sentiment in Thinking (Theory of Derivations)*. London 1935, s. 1423–1424.

skupiny zastávali pred rokom 1938 významné pozície spojené s ďalšími výhodami, ako lepšie ekonomické postavenie či rozmanitejšie politické, sociálne alebo osobné väzby. Ich predchádzajúci spoločenský status im mohol v podmienkach nového režimu poskytnúť lepšie možnosti na zmiernenie dôsledkov protizidovskej politiky a zvýšiť šance na prežitie holokaustu. Na základe tejto hypotézy boli stanovené nasledujúce výskumné otázky: 1. Aké boli individuálne skúsenosti analyzovaných subjektov s holokaustom? 2. Aká bola miera ich sociálneho prepadu počas holokaustu? Je možné v ich prípadoch hovoriť o určitej úrovni sociálnej stability aj po zmene režimu? 3. Aké mechanizmy a stratégie využívali na udržanie svojho sociálneho statusu? 4. Ako ovplyvnila ich príslušnosť k medzivojnovnej elite ich postavenie počas holokaustu? Poskytla im väčšiu šancu na prežitie? Odpovede na tieto a podobné otázky môžu prispieť k hlbšiemu pochopeniu sociálneho úpadku židovskej komunity počas holokaustu a spoločenských zmien spojených s presadzovaním politickej moci Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS).

Sociálna mobilita je skúmaná na príklade vybranej skupiny obyvateľov mesta Prešov, ktoré v kontexte upevňovania ľudáckeho režimu na Slovensku od jesene 1938 a formovania protizidovskej politiky vykazovalo určité špecifické znaky v miestnych procesoch a lokálnej dynamike vývoja v porovnaní s inými slovenskými mestami. Okrem etnickej a náboženskej rôznorodosti, ktorá bola pre mesto typická, sa vyznačovalo vysokým podielom židovskej menšiny. Tá tvorila približne 18 – 20 % z celkového počtu obyvateľov mesta v medzivojnovom období.³ Zastúpením vo vedúcich pozíciách miestnych politických strán a v úradoch štátnej a verejnej správy sa Židia rýchlo stali významným prvkom verejného života medzivojnového Prešova. Ich aktívna účasť na politickom riadení mesta bola doplnená silným zastúpením v slobodných povolaniach a v hospodárskom živote. Židia pomerne úspešne prenikali do miestnych podnikateľských kruhov, aktívne sa podieľali na modernizácii a rozvoji priemyslu

---

3 V roku 1921 podiel židovského obyvateľstva v meste predstavoval 19,78 %; z celkového počtu 17 577 obyvateľov mesta bolo 3 477 obyvateľov židovského vierovyznania. V roku 1930 predstavoval podiel židovského obyvateľstva 18,2 %; z celkového počtu 21 775 obyvateľov bolo 3 965 obyvateľov židovského vierovyznania a 1 702 bolo židovskej národnosti. Tento podiel sa pohyboval na približne rovnakej úrovni aj v neskoršom období. V roku 1938 sa počet obyvateľov hlásiacich sa k židovskej národnosti (ešte dobrovoľne) zvýšil na 2 134 z celkového počtu 21 016 obyvateľov mesta. V roku 1940 sa počet obyvateľov židovskej národnosti zvýšil na 4 381, čo predstavovalo 17,98 % z celkového počtu obyvateľov mesta 24 363. Začiatkom roku 1942 žilo v Prešove 5 134 obyvateľov židovského vierovyznania. Viac pozri: Štátny archív v Prešove (ďalej ŠAPO), f. Okresný úrad v Prešove 1923 – 1944 (1950) (ďalej OÚPO), k. 19, sign. 2826/40 prez. BÜCHLER, Róbert J.: *Encyklopédia židovských náboženských obcí*. Vol. II (L–R). Bratislava 2010, s. 158.

a prispievali k jeho prosperite.⁴ Okrem toho sa významne angažovali v kultúrnych slovenských a židovských záujmových združeniach, spolkoch a dobročinných organizáciách a zaslúžili sa o kultúrny rozvoj mesta i regiónu.⁵ Vysoký podiel židovského obyvateľstva v župe a meste, spolu s ich vplyvným politickým a ekonomickým postavením, bol využitý na podporu propagandistických cieľov režimu po nástupe HSLS k moci pri posilňovaní antisemitských postojov, ktoré boli v slovenskej spoločnosti dlhodobo latentne prítomné, vychádzajúc z hlboko zakorenených náboženských, jazykových a ekonomických stereotypov. Po tom, čo sa Prešov stal po odstúpení Košíc v novembri 1938 strategickým politickým centrom a metropolou východného Slovenska, a neskôr aj sídlom novovzniknutej Šariško-zemplínskej župy od roku 1940, to bola iniciatíva miestnych inštitúcií a politických aktérov, ktorá prispela k zintenzívneniu antisemitských nálad a protižidovskej politiky v regióne. V nasledujúcich rokoch boli v župe a v meste prijaté viaceré protižidovské opatrenia, ktoré často predchádzali alebo mali prísnejší charakter v porovnaní so zvyškom Slovenska. V niektorých prípadoch tieto opatrenia presahovali rámec centrálnych nariadení a pokynov, čo viedlo k prudkému prepadu sociálneho postavenia židovskej menšiny v regióne.

Na zachytenie úrovne sociálneho kolapsu slúži biografická analýza sociálneho postavenia troch vybraných predstaviteľov mestskej elity židovského pôvodu pred a po zmene režimu v roku 1938 – Aladára Böhma, Ludovíta Preisza a Viktora Gärtnera. Tieto osoby, ako poslanci Mestského zastupiteľstva v Prešove, reprezentujú politickú elitu mesta. Svojou aktivitou a pôsobením na vedúcich pozíciách v kľúčových inštitúciách v rámci svojich profesií zároveň reprezentujú ďalšie skupiny mestských elít: advokát Aladár Böhm, ktorý pôsobil ako právny zástupca mesta v rokoch 1919 – 1938 a bol hlavným mestským kontrolórom,⁶ členom výboru košickej odbočky Právnickej jednoty a náhradným členom výboru Advokátskej komory v Martine,⁷ reprezentuje právnickú elitu; obchodník Ludovít Preisz, ako podpredseda Obchodného grémia v Prešove a Živnostenského spoločenstva pre prešovský okres,⁸ reprezentuje ekonomickú elitu; a lekár Viktor Gärtner, ako vysoký funkcionár prešovských pobo-

4 BÜCHLER, Róbert J.: *Encyklopédia, Vol. II*, s. 166.

5 Viac pozri: AMIR, Giora: *Prešov. Osud židovskej obce, jednej z mnohých*. Bratislava 2004, s. 62. Bližšie informácie o židovských spolkoch v Prešove v medzivojnovom období pozri: SZEGHY-GAYER, Veronika: *Fragmenty spolkového života židovskej komunity v Prešove*. In: *Poklady Židovského múzea v Prešove III*. Bratislava 2021, s. 153–175.

6 BÜCHLER, Róbert J.: *Encyklopédia, Vol. II*, s. 166.

7 SULAČEK, Jozef: *Právnicki práva zbavení. Perzekúcie židovských právnikov na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Vol. II. Bratislava 2015, s. 19–20.

8 SPÁNYI, Artúr: *Adresár mesta Prešova a Prešovského okresu*. Prešov 1931.

čiek kľúčových lekárskejších inštitúcií Ústrednej jednoty československých lekárov a Spolku pokladničných lekárov,⁹ reprezentuje lekársku elitu. Biografická analýza, ako hĺbková sonda do sociálneho postavenia predstaviteľov mestskej elity, sledujúca osudy vybraných osôb nielen ako príslušníkov špecifickej záujmovej skupiny, ale zároveň aj integrálnej súčasti spoločnosti, predstavuje cenný nástroj na skúmanie sociálnej mobility. Zachytením individuálnych okolností poskytuje pohľad na konkrétne situácie a umožňuje skúmať historické udalosti a sociálnu dynamiku nielen cez objektívne faktory, ale aj cez subjektívne skúsenosti jednotlivcov v rámci širších spoločenských procesov.

Sociálno-politický profil analyzovanej skupiny

Aladár Böhm, Ludovít Preisz a Viktor Gärtner boli prešovskými rodákmi a patrili do rovnakej generácie, hoci Aladár Böhm bol o niečo starší. V období medzi dvoma svetovými vojnami už boli v produktívnom veku a do samostatného Slovenského štátu vstúpili ako zrelí muži po dovŕšení 50 rokov, Aladár Böhm ako šesťdesiatnik.

V medzivojnovom období boli všetci sledovaní muži nositeľmi politickej moci, aktívne sa angažovali v komunálnej politike mesta a podieľali sa na jej formovaní. Politicky najkúsenejší z nich, Ludovít Preisz, bol pred prvými obecnými voľbami v roku 1923 členom mestského administratívneho výboru¹⁰ a od januára 1923 sa stal aj členom mestskej rady.¹¹ V obecných voľbách v rokoch 1923, 1927 a 1928 bol zvolený do mestského zastupiteľstva ako zástupca Židovskej strany¹² a od roku 1932 pôsobil v mestskom zastupiteľstve ako líder novo-

9 *Lékařský schematicismus. Seznam členů Ústřední Jednoty Československých Lékařů a seznam všech českých a slovenských lékařů v Československé republice a všech lékařů na Slovensku a Podkarpatské Rusi.* Praha 1931, s. 407–408. Odbočka svazu lekárov v Prešove. In: *Slovák*, roč. 10, č. 203, 8. 9. 1928, s. 7. Lékařské zhromaždenie v Prešove. In: *Šariš*, roč. 1, č. 29, 12. 7. 1930, s. 2. Noví činovníci lekárskej jednoty v Prešove. In: *Šariš*, roč. 2, č. 27, 4. 7. 1931, s. 5. Noví funkcionári miestnej organizácie lekárov. In: *Šariš*, roč. 4, č. 2, 14. 1. 1933, s. 5. Odbočka pokladenských lekárov v Prešove. In: *Šariš*, roč. 1, č. 1, 1. 3. 1930, s. 7. Miestna odbočka pokladenských lekárov v Prešove. In: *Šariš*, roč. 2, č. 6, 7. 2. 1931, s. 3. Riadne valné zhromaždenie miestnej skupiny spolku pokladničných lekárov v Prešove. In: *Šariš*, roč. 3, č. 7, 13. 2. 1932, s. 5. Nové predstavenstvo jednoty lekárov. In: *Šariš*, roč. 3, č. 47, 10. 12. 1932, s. 4.

10 Nové mestské administratívne výbory. In: *Šarišské hlasy*, roč. 2, č. 28, 11. 7. 1920, s. 1.

11 Mestská rada v Prešove. In: *Slovenský denník*, 9. 1. 1923, s. 7.

12 A községi választások eredményei. In: *Uj Világ*, 17. 9. 1923, s. 1. ŠAPO, f. Mestský úrad v Prešove 1923 – 1945 (ďalej MÚPO), inv. č. 1, Zápisnica mestského zastupiteľstva v Prešove zo dňa 27. októbra 1923. ŠAPO, f. MÚPO, inv. č. 5, Zápisnica mestského zastupiteľstva v Prešove zo dňa 29. decembra 1927. ŠAPO, f. MÚPO, inv. č. 9, Zápisnica mestského zastupiteľstva

vzniknutej Židovskej republikánskej hospodárskej strany, kde presadzoval záujmy miestnych židovských agrárnikov.¹³ Preiszove politické ambície však presahovali rámec komunálnej politiky. Ako zástupca Židovskej strany kandidoval v roku 1923 do župného zastupiteľstva Košickej župy, kde bol napokon zvolený za náhradníka,¹⁴ a v polovici 20. rokov neúspešne kandidoval za Židovskú stranu do poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia.¹⁵ Poslancom mestského zastupiteľstva zostal až do jesene 1938.¹⁶ Rovnako aj Aladár Böhm sa dlhodoobo aktívne angažoval v miestnych politických kruhoch a verejných funkciách. Ako advokát v Prešove od roku 1904¹⁷ bol už pred vznikom Československa blízky spolupracovníkom viacerých významných osobností miestneho slovenského národného hnutia, medzi ktorými boli Jozef Gregor Tajovský, Belo Klein-Tesnorskalský a Ľudovít Thomka. V revolučných rokoch 1918/1919 podporoval miestnu odbočku Slovenskej národnej rady.¹⁸ Ako právny zástupca mesta a mestský kontrolór sa pravidelne zúčastňoval na zasadnutiach prešovského mestského zastupiteľstva až do roku 1938.¹⁹ Viktor Gärtner bol spomedzi sledovaných osôb politicky najmenej skúsený. Na rozdiel od právnikov či obchodníkov sa lekári v Prešove tradične nezapájali do politického riadenia mesta a vyznačovali sa skôr politickou pasivitou a neutralitou. Viktor Gärtner bol medzi prešovskými lekármi výnimkou. V medzivojnovom období sa aktívne angažoval v komunálnej politike ako náhradník mestského zastupiteľstva a člen sociálno-zdravotnej komisie.²⁰ Rovnako ako Ľudovít Preisz mal vyššie politické ambície a v polovici 30. rokov sa uchádzal o miesto v Krajinskom zastupiteľstve za Židovskú stranu.²¹ V roku 1937 sa stal predsedom Židovskej strany v Prešove.²²

---

v Prešove zo dňa 20. januára 1931. Výsledky obecných volieb v Prešove. In: *Slovenský východ*, 11. 9. 1928, s. 3.

13 ŠAPO, f. MÚPO, inv. č. 10, Zápisnica mestského zastupiteľstva v Prešove zo dňa 5. decembra 1932. ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 221, k. 54, Mesto Prešov – Výsledok obecných volieb konaných dňa 25. IX. 1932.

14 Štátny archív v Košiciach, f. Košická župa 1923 – 1928, inv. č. 21, sign. 1924.

15 SZEGHY-GAYER, Veronika: Rodina Propperovcov. In: *Poklady Židovského múzea v Prešove II*. Bratislava 2020, s. 85.

16 ŠAPO, f. MÚPO, inv. č. 24, Zápisnica mestského zastupiteľstva v Prešove zo dňa 17. februára 1938.

17 *Soznam členov advokátskych komôr na Slovensku*. Turčianský sv. Martin 1941, s. 23.

18 SULAČEK, Jozef: *Právnicki*. Vol. II, s. 19–20.

19 SULAČEK, Jozef: *Právnicki*. Vol. II, s. 19–20.

20 Delegovanie členov do mestských komisií v Prešove. In: *Šariš*, roč. 3, č. 46, 3. 12. 1932, s. 3.

21 Šarišský kandidáti do krajinského zastupiteľstva. In: *Šariš*, roč. VI, č. 21, 25. 5. 1935, s. 4.

22 Dňa 28-ho Septembra b.r. bolo valné shromaždenie Židovskej strany v ČSR miestnej skupiny v Prešove. In: *Šariš*, roč. 8, č. 37, 1. 10. 1937, s. 7. SULAČEK, Jozef: *Biele plášte. Tragické osudy židovských lekárov na Slovensku v období druhej svetovej vojny*. Vol. II. Bratislava 2005, s. 34.

Účasť skúmaných jednotlivcov na verejnom živote mesta presahovala rámec komunálnej politiky. Svoje spoločenské postavenie a vplyv si upevňovali aktívnym zapájaním sa do hospodárskeho a kultúrneho života počas celého medzivojnového obdobia. V rôznych vedúcich pozíciách v odborových združeniach a slovenských i židovských spolkoch zohrávali kľúčovú úlohu pri kultúrnom napredovaní Prešova a regiónu. Ich vplyv sa prejavil aj v miestnom náboženskom živote židovskej komunity. Ludovít Preisz bol mimoriadne aktívnym členom miestnej židovskej obce už od roku 1915. V rokoch 1922 – 1926 a 1930 – 1933 zastával funkciu predsedu ortodoxnej Židovskej náboženskej obce.²³ Viktor Gärtner a Aladár Böhm pôsobili ako funkcionári neologickéj Židovskej náboženskej obce v Prešove a vo vedení židovských náboženských spolkov.²⁴

Individuálna perspektíva prežívania holokaustu

K zásadným aspektom upevňovania antisemitizmu v kontexte nastupujúceho autoritárskeho režimu na Slovensku po 6. októbri 1938 patrili prvé kroky HSLS namierené proti Židom v politickej sfére. Prvoradým záujmom bolo vybudovanie lojálnej ľudáckej mocenskej štruktúry na všetkých úrovniach byrokratického aparátu, čo si vyžadovalo odstránenie údajne nespoľahlivých jednotlivcov a ich nahradenie prívržencami režimu. Spolu so zákazom židovských politických strán to viedlo k výmene príslušníkov židovskej menšiny v miestnych politických funkciách, čo malo za následok stratu ich politických mandátov a vylúčenie z orgánov samosprávy obcí. Toto opatrenie sa samozrejme dotklo všetkých troch sledovaných predstaviteľov elity v Prešove. Je možné predpokladať, že strata politického mandátu v tom čase nemala priamy vplyv na ich postavenie v nepolitickej sfére a pravdepodobne výrazne nenarušila sociálne väzby v rámci židovskej komunity ani mimo nej. Avšak naznačovala posun v sociálnej stratifikácii, ku ktorému postupne dochádzalo v nasledujúcich rokoch v dôsledku širšieho komplexu faktorov, predovšetkým ekonomických. Už v období autonómie Slovenska bolo zavedených niekoľko administratívnych opatrení, ktoré obmedzovali výkon určitých profesií, najmä obchodných aktivít ortodoxných židovských podnikateľov, ako napr. nariadenie o nedelnom odpočinku.

23 REINITZ, Salomon: *70 Jahre. 1871–1941 aut. orth. jüd. Kultusgemeinde in Prešov*. Prešov 1940, s. 99. Cirkevná voľba. In: *Šariš*, roč. 1, č. 45, 22. 11. 1930, s. 7.

24 BŮCHLER, Róbert J.: *Encyklopédia, Vol. II*, s. 166. SZEGHY-GAYER, Veronika: *Fragmentsy spolkového života*, s. 155–156. Voľba predstavenstva neol. obce žid. v Prešove. In: *Šariš*, roč. 8, č. 7, 19. 2. 1937, s. 5. SULAČEK, Jozef: *Biele plášte. Vol. II*, s. 34.

Okrem toho sa začal proces vylučovania Židov z vedúcich pozícií v živnostenských komorách a organizoval sa bojkot židovských obchodov a živností.²⁵

Štátoprávne zmeny, ktoré nastali v marci 1939, nevyhnutne viedli k sérii ďalších antisemitských opatrení. Určujúcim krokom v tomto procese bolo vládne nariadenie č. 63/1939 Sl. z. z 18. apríla 1939, ktoré stanovilo význam a rozsah pojmu Žid. Toto nariadenie sa stalo prvým z množstva zásadných legislatívnych opatrení, ktoré v nasledujúcich fázach viedli k ekonomickej a sociálnej izolácii židovskej komunity. Udržanie určitej úrovne sociálnej stability mohlo dočasne zabezpečiť oslobodenie (výnimka) z definície pojmu Žid podľa ustanovenia ods. 2 § 1,²⁶ jeho získanie však bolo podmienené mnohými faktormi.

Vládnym nariadením č. 63/1939 Sl. z. sa zároveň obmedzil počet Židov v niektorých slobodných povolaniach, najmä v tých, v ktorých zastúpenie židovskej menšiny dominovalo. Jednou z takýchto profesií bola advokácia. Druhá časť nariadenia limitovala počet židovských advokátov na 4 % z celkového počtu členov zapísaných v advokátskej komore. Aladár Böhm bol jedným z dvoch židovských advokátov v Prešove, ktorým advokátska komora aj po vydaní uvedeného nariadenia umožnila vykonávať advokátsku prax pre židovských klientov, čím sa na čas vyhol profesionálnej izolácii.²⁷

Podobné zmeny zasiahli aj ďalšie profesie vrátane lekárov. Vládnym nariadením č. 74/1939 Sl. z. z 24. apríla 1939 zakazovalo zamestnávanie Židov, vrátane lekárov v štátnej službe, verejnoprávnymi korporáciami alebo verejnými inštitúciami, čo znamenalo, že najneskôr do 1. januára 1940 mali byť všetci Židia prepustení z verejnej služby alebo odvolaní z pozícií vo verejnoprávných korporáciách.²⁸ Tento krok mal dopad na všetkých štátnych úradných obvodných (okresných) a mestských lekárov, ako aj nemocničných lekárov. Židovskí lekári boli dočasne obmedzení na všeobecnú a špecializovanú súkromnú lekársku prax.²⁹ Postupne boli vylúčení zo stavovských organizácií a od júla 1939 strati-

---

25 NIŽŇANSKÝ, Eduard: *Politika antisemitizmu a holokaust na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Banská Bystrica 2016, s. 38.

26 Pozri: Vládnym nariadením č. 63/1939 Sl. z. zo dňa 18. apríla 1939 o vymedzení pojmu žida a usmernení počtu židov v niektorých slobodných povolaniach.

27 Druhým prešovským advokátom bol Július Spira. Pozri: *Soznam členov advokátskych komôr*, s. 27. SULAČEK, Jozef: *Právnicki*. Vol. II, s. 19–20.

28 Vládnym nariadením č. 74/1939 Sl. z. zo dňa 24. apríla 1939 o vylúčení židov z verejných služieb. Lehota bola neskôr predĺžená do 1. marca 1940 podľa Nariadenia s mocou zákona č. 7/1940 Sl. z. zo dňa 11. januára 1940, ktorým sa pozmeňuje vládne nariadenie o vylúčení židov z verejných služieb.

29 SULAČEK, Jozef: *Biele plášte*, Vol. I, s. 42, 45.

li aktívne aj pasívne právo na vstup do lekárskej komory.³⁰ V nasledujúcich mesiacoch došlo k obmedzeniu aj súkromnej lekárskej praxe. Vládnym nariadením č. 184/1939 Sl. z. z 25. júla 1939 bol zavedený numerus clausus, ktorý limitoval počet židovských lekárov v súkromnej praxi na 4 % z celkového počtu členov lekárskej komory. Odsek 3 §1 uvedeného nariadenia umožnil niektorým židovským lekárom pokračovať v praxi aj nad stanovenú hranicu 4 %, pričom miesta ich výkonu určilo ministerstvo vnútra. Lekári, ktorí neboli zaradení do 4 % podielu alebo do počtu nad toto percento, automaticky stratili oprávnenie vykonávať lekársku prax a členstvo v lekárskej komore.³¹ Medzi prešovskými lekármi, ktorých sa uvedené opatrenia dotkli a ktorých žiadosti o zaradenie do 4 % podielu boli zamietnuté, bol aj Viktor Gärtner. Ten od 25. júla 1940 stratil oprávnenie na výkon lekárskej praxe,³² ktorú vykonával v Prešove ako odborný ženský lekár a pôrodník od roku 1922. Zákaz lekárskej praxe mal za následok jeho profesijnú a sociálnu izoláciu, ako aj pokles ekonomického statusu, ktorý bol neskôr prehĺbený radom ďalších ekonomických opatrení namierených proti Židom.

Podobne ani Ľudovít Preisz sa nevyhol procesu vylúčovania Židov z verejnoprávnych korporácií a hospodárskeho života, ktorý spočiatku zahŕňal odobranie živnostenských oprávnení, menovanie tzv. vládných dôverníkov do židovských podnikov a firiem, a neskôr vyvrcholil arizáciou, príp. likvidáciou židovského majetku. V dôsledku týchto opatrení prišiel Ľudovít Preisz o svoj podnik na výrobu rumu a likérov na Hlinkovej ulici č. 123, ktorý bol jedným zo stoviek zlikvidovaných židovských podnikov v meste.³³

Pokles ekonomických pozícií Židov sa ďalej zintenzívnili núteným vyvlastnením ďalších foriem majetku, vrátane židovského domového majetku, lesov a iných veľkých nehnuteľností. Je potrebné zdôrazniť, že predstavitelia židovskej politickej elity v Prešove vo všeobecnosti patrili k majetnejším vrstvám obyvateľstva. Ich priama účasť v komunálnej politike, spojená so silným ekonomickým postavením v meste, sa odrazila v ich zaradení medzi najbohatších obyvateľov mesta. Väčšina z nich vlastnila domový majetok, vrátane dvorov a záhrad, ktorý často dopĺňalo vlastníctvo poľnohospodárskej pôdy alebo časti lesov.³⁴ Cieľom arizácie židovského domového majetku bolo zbaviť Židov vlast-

30 SULAČEK, Jozef: *Biele plášte*, Vol. I, s. 43.

31 Vládne nariadenie č. 184/1939 Sl. z. zo dňa 25. júla 1939 o usmernení počtu židov vo výkone lekárskej praxi.

32 ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 229, sign. 5197/1940, k. 86.

33 Pozri: Úradné noviny č. 45, 16. 8. 1941, s. 1384.

34 Ku charakteru židovskej politickej elity v meste Prešov v medzivojnovom období pozri: TOKÁROVÁ, Zuzana. Social Status of the Interwar Jewish Political Elite in Prešov and Its Influence on Surviving the Holocaust. In: *Historický časopis*, 2021, roč. 69, č. 4, s. 655–676.

níctva a zároveň riešiť naliehavý nedostatok bytov v meste. Vlastníkmi takýchto nehnuteľností v Prešove boli aj Aladár Böhm a Ľudovít Preisz. Aladár Böhm bol majiteľom dvoch domov na Hlinkovej ulici (v medzivojnovom období Masarykova ulica, dnes Hlavná ulica) č. 103, ktorý zahŕňal 4 byty a č. 105, v ktorom býval.³⁵ Ľudovít Preisz vlastnil dom na Sabinovskej ulici č. 19, kde spolu s rodinou býval v jednom z troch bytov.³⁶ Viktor Gärtner nebol vlastníkom domového majetku.³⁷ Podobne ako v prípade obchodného majetku boli do konca roku 1940 v domoch v židovskom vlastníctve umiestňovaní tzv. dočasní správcovia domov, ktorí mali právomoc vysťahovať Židov (vrátane samotných vlastníkov).³⁸ Tieto nehnuteľnosti sa nachádzali takmer výhradne na Hlinkovej ulici.³⁹ V roku 1941 boli dočasní správcovia budov menovaní aj v iných častiach mesta, predovšetkým v centrálnej časti mesta. V oboch domoch Aladára Böhma na Hlinkovej ulici a v dome Ľudovíta Preisza na Sabinovskej ulici boli dosadení nežidovskí správcovia.⁴⁰ Po 1. novembri 1941 bol židovský domový majetok prevedený do vlastníctva štátu,⁴¹ v dôsledku čoho boli bývalí židovskí majitelia zbavení svojich nehnuteľností a spolu s rodinami sa stali nájomníkmi vo vlastných domoch. Súbežne s núteným vyvlastňovaním domového majetku prebiehal vo vybraných častiach Prešova aj proces nedobrovoľného vysťahovania Židov z domov a bytov. Po vydaní vyhlášky ÚHÚ č. 258/1940 úrad. nov. zo dňa 28. novembra 1940 Ústredný hospodársky úrad zakázal prenajímať nové byty Židom v niektorých častiach Prešova a podľa § 2 nariadil vysťahovanie Židov a nežidovských manželov z bytov na Hlinkovej ulici v Prešove najneskôr

---

35 Okrem toho vlastnil domy i na ulici M. Rázusa č. 13 (v medzivojnovom období Dobrianskeho ulica). ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 207, sign. 920b/1939, k. 17. Pozri: Sčítanie obyvateľstva z roku 1930, online in: [Slovakiana | Kulturný objekt - Sčítací hárok 740/288, Masarykova 103, Prešov \(Prešov\)](#); online in: [Slovakiana | Kulturný objekt - Sčítací hárok 740/292, Masarykova 105, Prešov \(Prešov\)](#).

36 Pozri: Sčítanie obyvateľstva z roku 1930, online in: [Slovakiana | Kulturný objekt - Sčítací hárok 738/452, Sabinovská 19, Prešov \(Prešov\)](#).

37 Viktor Gärtner vlastnil byt na Hlinkovej ulici č. 40, kde spolu s rodinou býval. ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 231, k. 95, Súpis Židov mesta Prešov (celkový a ulice B–H).

38 Nariadenie č. 257/1940 Sl. z. zo dňa 11. októbra 1940 o dočasných správcoch pre domy Židov a o výpovediach židovským nájomníkom.

39 Najprv Ústredný hospodársky úrad uvalil dočasnú správu na celkovo 32 židovských domov, z toho 31 na Hlinkovej ulici a jeden na Slovenskej ulici. ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 207, sign. 920b/1939, k. 17.

40 ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 207, sign. 920b/1939, k. 17. ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 231, sign. 54/1942, k. 97. ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 231, sign. 6794/1942, k. 98. ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 208, sign. 403/1940, k. 18.

41 Vyhláška vlády Slovenskej republiky č. 238/1941 Sl. z. zo dňa 30. októbra 1941 o prechode vlastníctva niektorých židovských nehnuteľností na slovenský štát.

do 31. decembra 1940.⁴² Iniciatíva miestnych úradov prekročila rámec uvede-
ného nariadenia a zóna určená na nútené vystaňovanie a zákaz bývania sa roz-
širila na ďalšie ulice.⁴³ Zaujímavé je, že napriek uvedenému zakazu a nútenému
vystaňovaniu sa všetkým trom sledovaným osobám podarilo ostať vo svojich
pôvodných domoch.

K poklesu sociálneho postavenia a výraznému zhoršeniu životnej úrovne
ešte viac prispeli ďalšie opatrenia rôzneho charakteru vrátane vykonávania do-
mových prehliadok u osôb s československým postojom alebo osôb podozri-
vých z protištátnej činnosti.⁴⁴ V dôsledku toho sa židovské domácnosti stali
hlavným cieľom policajných razíí zameriavajúcich sa na kontrolu nelegálneho
držania peňazí a hromadenia potravinových zásob. Ľudovít Preisz bol jedným
z príslušníkov prešovskej elity zadržaných hospodárskou políciou počas razíí
v októbri 1941.⁴⁵ Rovnako kritické boli opatrenia zamerané na sociálnu izoláciu
židovskej menšiny, vrátane vylúčenia z verejných priestranstiev, obmedzovania
nákupu tovarov dennej potreby,⁴⁶ obmedzenia cestovania⁴⁷ či označovania ži-
dovských domácností.⁴⁸ Jedným z najradikálnejších zásahov v tomto smere bo-
lo nariadenie o povinnom nosení židovského označenia, ktoré bolo vydané lo-
kálnou vyhláškou Župného úradu Šariško-zemplínskej župy v marci 1941,
niekoľko mesiacov pred vydaním tzv. Židovského kódexu, ktorý nariadil po-
vinné označovanie Židov na celom území Slovenska.⁴⁹ V marci 1941 podal Ala-

---

42 Pozri: Vyhláška ÚHÚ č. 258/1940 úrad. nov. zo dňa 28. novembra 1940. Neskôr bolo toto opatrenie doplnené celoplošným nariadením. Pozri: Vyhláška ÚHÚ č. 267/1940 úrad. nov. zo dňa 14. decembra 1940.

43 ŠAPO, f. OÚPO, inv. no. 231, sign. 912/1942, k. 97.

44 ŠAPO, f. Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti pri Policajnom riaditeľstve v Prešove 1938 – 1945 (ďalej ÚŠBO-P), Materiálové spisy 49/19, č. j. 1000. prez/1940, k. 26.

45 ŠAPO, f. Policajné riaditeľstvo v Prešove 1938 – 1944 (ďalej PRPO), III. Odd. bezpečnostné a administratívne, inv. č. 26, kat. č. 9, Služobné hlásenia ÚŠB, k. 6. ŠAPO, f. PRPO, inv. č. 26, kat. č. 10, Zápisnice – rozsudky, k. 6.

46 Podľa nariadenia Ministerstva vnútra č. 85700/II.4-1941 zo dňa 8. septembra 1941. ŠAPO, f. MÚPO, inv. č. 139, č. j. 85700/II.4-1941, k. 22.

47 Podľa vyhlášky Ministerstva vnútra č. 100/30421/VI-25/1941 zo dňa 10. novembra 1941. ŠAPO, f. MÚPO, inv. č. 139, k. 22.

48 Podľa vyhlášky Ministerstva vnútra č. 14-D4-511/1-1942 z 11. marca 1942. ŠAPO, f. MÚPO, inv. č. 140, sign. 6795/1942, k. 23.

49 Vyhláška Župného úradu šariško-zemplínskej župy č. 144/1941 úrad. nov. zo dňa 31. marca 1941. Pozri bližšie: KAMENEC, Ivan: *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991, s. 121. Bližšie k lo-
kálnym aspektom a špecifikám protizidovskej politiky v Šariško-zemplínskej župe pozri
napr.: TOKÁROVÁ, Zuzana: Represívne zásahy proti židovským obyvateľom v Prešove v ro-
koch 1939 – 1942. In: *Dejiny*, 2014, roč. 9, č. 2, s. 50–66. HLAVINKA, Ján: Židovská komu-
nita v Humennom v rokoch 1918 – 1945. In: *Dejiny židovskej komunity v Humennom*. Eds.
Belej, Milan – Hlavinka, Ján – Levický, Juraj. Humenné 2013, s. 30–61. HLAVINKA, Ján:

dár Böhm odvolanie voči tejto vyhláske a nariadeniu o povinnom otváraní židovských obchodov v sobotu. Vo všeobecnosti sa snažil dosiahnuť zmiernenie protizidovských opatrení prostredníctvom petície, ktorú osobne odovzdal biskupom Jozefovi Čárskemu a Pavlovi Petrovi Gojdičovi.⁵⁰ Vydaním Židovského kódexu v septembri 1941⁵¹ bol Aladár Böhm, ako posledný z trojice analyzovaných mužov, zbavený možnosti vykonávať svoju profesiu a koncom roka 1941 bol vylúčený z advokátskej komory.⁵²

V reakcii na narastajúcu závažnosť legislatívnych opatrení sa všetci traja analyzovaní muži uchýlili k využitiu zákonných prostriedkov ochrany, ktoré vtedajší byrokratický systém poskytoval, konkrétne v podobe statusu chránenej osoby na základe výnimky. Získanie výnimky bolo pritom podmienené mnohými faktormi alebo ich kombináciou. Vzhľadom na to, že dôležitú úlohu zohrávali stanoviská miestnych a okresných štátnych orgánov a postoje vplyvných regionálnych politických činiteľov, a na lokálnej úrovni bola rozhodujúca odborná a spoločenská povesť, angažovanosť v slovenských spolkoch či politická orientácia v medzivojnovom období, osobné kontakty, sociálne väzby alebo blízkosť k nežidovskému obyvateľstvu v období pred holokaustom, je zrejmé, že príslušnosť k mestskej elite mohla v úsilí o získanie výnimky predstavovať značnú výhodu.

Všetkým trom sledovaným osobám sa podarilo v priebehu roka 1942 získať pracovné povolenie, resp. žltú legitimáciu. Ludovít Preisz získal žltú legitimáciu na základe rozhodnutia ministerstva hospodárstva. Ako odborník a destilatér pracoval vo veľkoobchode s vínami a liehovinami Jána Sepešihó – arizátora živnosti dcéry Ludovíta Preisza Marty Pasternakovej.⁵³ Výnimka, ktorá mu bola udelená na základe ekonomického významu podniku, ochránila jeho a jeho manželku Helenu počas prvej vlny deportácií v roku 1942.⁵⁴ Výnimku sa podarilo získať aj Aladárovi Böhmovi v apríli 1942, pričinením vtedajšieho ministra

---

Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945. Bratislava 2007, 281 s. HLA-VINKA, Ján: Príprava a priebeh deportácií Židov na území Šarišsko-zemplínskej župy v roku 1942. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov. Zv. 7. Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945.* Ed. Sokolovič, Peter. Bratislava 2008, s. 361–388.

50 SULAČEK, Jozef: *Právnicki. Vol. II*, s. 19–20.

51 Nariadenie č. 198/1941 Sl. z. zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov.

52 SULAČEK, Jozef: *Právnicki. Vol. II*, s. 19–20.

53 ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 231, sign. 6131/1942, k. 98.

54 ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 231, sign. 9280/1942, k. 99. ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 231, sign. 34552/1942, k. 102. Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Ministerstvo vnútra 1938 – 1945 (ďalej MV), sign. 14, k. 222a. SNA, f. MV, kat. č. 33, k. 6; SNA, f. MV, sign. 14, k. 250. SNA, f. MV, sign. 14, k. 413. SNA, f. MV, sign. 14, k. 417. ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 210, sign. 2289/1942, k. 24.

pravosúdia Gejzu Fritza.⁵⁵ Po udelení žltej legitimácie v roku 1942 pôsobil ako advokát v Giraltovciach a neskôr vo Svidníku. V januári 1944 získal čiastočnú prezidentskú výnimku.⁵⁶ Podobne aj Viktor Gärtner sa stal držiteľom žltej legitimácie rozhodnutím ministerstva vnútra a od júla 1942 dostal oprávnenie na výkon lekárskej praxe v Prešove. Od novembra 1942 bola jeho lekárska prax určená do Klenova.⁵⁷ Je potrebné zdôrazniť, že pred získaním výnimky bol Viktor Gärtner zadržaný v sústreďovacom stredisku v Poprade po spustení prvej vlny deportácií v marci 1942. Jeho prepustenie umožnilo členstvo v predstavenstve pobočky Ústredne Židov, kde od roku 1941 pôsobil ako vedúci zdravotného odboru a referent.⁵⁸ Začiatkom júna 1942 sa opäť ocitol na zozname sprevádzajúcich lekárov určených ministerstvom vnútra pre pripravovaný transport. V tom čase ho zachránilo vedenie židovského lazaretu v neologickej synagóge v Prešove, v ktorom spolu s prešovskou lekárkou Elenou Mayerovou liečili 120 pacientov. Po intervenciách prešovského policajného riaditeľa bol nahradený a vyradený z transportu.⁵⁹

Výnimky udelené v roku 1942 poskytovali ochranu ich držiteľom počas prvej vlny deportácií, avšak nezabránili sociálnemu kolapsu, ktorý vyvrcholil procesom dislokácie v polovici mája 1944 a napokon priamou nemeckou okupáciou Slovenska od jesene 1944. V dôsledku nariadeného presunu zvyšku židovského obyvateľstva zo Šarišsko-zemplínskej župy bol Ludovít Preisz so svojou manželkou nútený presťahovať sa do Bratislavy,⁶⁰ kde boli obaja zatknutí nemeckými bezpečnostnými zložkami a 12. októbra 1944 deportovaní do tábora Auschwitz, v ktorom zahynuli.⁶¹ Po presídlení z východného Slovenska sa Aladár Böhm v júli 1944 presunul do Hnúšte, kde sa pripojil k povstaleckým jednotkám. V januári 1945 však podľahol chorobe.⁶² Viktor Gärtner bol jedným zo sledovaných mužov, ktorý prežil holokaust. Na jeseň 1944 sa mu poda-

55 ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 210, sign. 1194/1942, k. 23. SNA, f. MV, inv. č. 152, sign. 14, k. 222a.

56 SULAČEK, Jozef: *Právnici. Vol. II*, s. 19–20.

57 ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 231, sign. 24224/1942, k. 100. SNA, f. MV, inv. č. 152, sign. 14, k. 222a. SNA, f. MV, inv. č. 152, sign. 14, k. 250. ŠAPO, f. OÚPO, inv. č. 210, sign. 1343/1942, k. 23. SULAČEK, Jozef: *Biele plášte. Vol. II*, s. 34.

58 ŠAPO, f. PRPO, kat. č. 26, k. 6.

59 SULAČEK, Jozef: *Biele plášte. Vol. II*, s. 34. SULAČEK, Jozef: *Biele plášte. Vol. I*, s. 86.

60 SNA, f. MV, inv. č. 260, sign. 14, k. 583.

61 Zoznam obetí holocaustu z Prešova a okolia. In: KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských Židov*. Prešov 1995, s. 30.

62 SULAČEK, Jozef: *Právnici. Vol. II*, s. 19–20. *Zoznam obetí holocaustu z Prešova a okolia*, s. 6. Prešovskí Židia, ktorí prežili nacistickú genocídu. In: LANDA, Dezider – KÓNYA, Peter. *Pietne odhalenie Pamätníka martýrov v Prešove 18. augusta 1991*. Prešov 1992, s. 14.

rilo vďaka varovaniu prešovských priateľov ukryť v Klenove a po vojne sa vrátil do Prešova, kde až do svojej smrti v roku 1948 pôsobil ako odborný lekár.⁶³

Záver

Životné osudy troch vybraných predstaviteľov medzivojnovnej mestskej elity židovského pôvodu v Prešove – Aladára Böhma, Ludovíta Preisza a Viktora Gärtnera dokladajú preukázateľný pokles ich politického, ekonomického a sociálneho postavenia po roku 1938, ako aj ich prepad do nižších štruktúr spoločnosti. Analýza ich individuálnych skúseností dokazuje, že príslušnosť k bývalej elite a s ňou spojené privilegované postavenie nezaručovali udržanie ich sociálneho statusu v neskorších rokoch ani nezvyšovali šance na prežitie holokaustu. Po nástupe Hlinkovej slovenskej ľudovej strany k moci na jeseň 1938 možno pozorovať paralely v poklese ich politického postavenia v súvislosti so stratou poslancových mandátov. Všetky sledované osoby podobne prežívali postupnú profesionálnu a spoločenskú izoláciu a prepad ekonomického statusu v dôsledku straty zamestnania, nehnuteľného majetku a v prípade Ludovíta Preisza aj podnikateľského majetku. Sociálny kolaps, ktorému čelili, prehľadili ďalšie radikálne opatrenia namierené proti Židom, pričom ani získanie statusu chránenej osoby na základe výnimky nezaistilo ich sociálnu stabilitu. Svojich držiteľov výnimka ochránila len v prvej vlne deportácií v roku 1942, nie však v roku 1944. Skúmané životné príbehy ukazujú, že systematická realizácia protižidovských opatrení mala za následok postupný úpadok spoločenského postavenia členov elity. Ich predchádzajúci status, osobné preferencie alebo kontakty z obdobia pred holokaustom im nemohli zaručiť prežitie. To bolo podmienené skôr komplexným súborom konkrétnych udalostí, náhodných okolností, šťastia alebo pomoci.

POUŽITÉ ZDROJE

Pramene

Archívne pramene

Slovenský národný archív

Ministerstvo vnútra 1938 – 1945

---

63 SULAČEK, Jozef: *Biele plášte*. Vol. I, s. 136. SULAČEK, Jozef: *Biele plášte*. Vol. II, s. 34.

Štátny archív v Košiciach
Košická župa 1923 – 1928

Štátny archív v Prešove
Mestský úrad v Prešove 1923 – 1945
Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti pri Policajnom riaditeľstve v Prešove
1938 – 1944
Okresný úrad v Prešove 1923 – 1944
Policajné riaditeľstvo v Prešove 1938 – 1945

Zdigitalizované pramene

Slovakiana <http://slovakiana.sk/scitacie-harky>

Normatívne pramene

Slovenský zákonník
Úradné noviny

Periodiká

Slovák
Slovenský denník
Šariš
Šarišské hlasy
Uj Vilag

Literatúra

AMIR, Giora: *Prešov: osud židovskej obce, jednej z mnohých*. Bratislava 2004
BÜCHLER, Róbert J.: *Encyklopédia židovských náboženských obcí. Vol. II (L – R)*. Bratislava 2010
HLAVINKA, Ján: *Príprava a priebeh deportácií Židov na území Šarišsko-zemplínskej župy v roku 1942*. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov. Zv. 7. Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Ed. Sokolovič, Peter. Bratislava 2008, s. 361–388
HLAVINKA, Ján: *Židovská komunita v Humennom v rokoch 1918 – 1945*. In: BELEJ, Milan – HLA VINKA, Ján – LEVICKÝ, Juraj. *Dejiny židovskej komunity v Humennom*. Humenné 2013, s. 30–61
HLAVINKA, Ján: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava 2007

- KAMENEC, Ivan: *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991
- Lékařský schematismus: Seznam členů Ústřední Jednoty Československých Lékařů a seznam všech českých a slovenských lékařů v Československé republice a všech lékařů na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Praha 1931
- NIŽŇANSKÝ, Eduard: *Politika antisemitizmu a holokaust na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Banská Bystrica 2016
- PARETO, Vilfredo: *The Mind and Society. Vol. III: Sentiment in Thinking (Theory of Derivations)*. London 1935
- Prešovskí Židia, ktorí prežili nacistickú genocídu. In: LANDA, Dezider – KÓNYA, Peter. *Pietne odhalenie Pamätníka martýrov v Prešove 18. augusta 1991*. Prešov 1992, s. 14
- REINITZ, Salomon: *70 Jahre. 1871–1941 aut. orth. jüd. Kultusgemeinde in Prešov*. Prešov 1940
- Soznam členov advokátskych komôr na Slovensku*. Turčianský sv. Martin 1941
- SPÁNYI, Artúr: *Adresár mesta Prešova a Prešovského okresu*. Prešov 1931
- SULAČEK, Jozef: *Biele plášte. Tragické osudy židovských lekárov na Slovensku v období druhej svetovej vojny*. Vol. II. Bratislava 2005
- SULAČEK, Jozef: *Právnicki práva zbavení. Perzekúcie židovských právnikov na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Vol. II. Bratislava 2015
- SZEGHY-GAYER, Veronika: Fragmenty spolkového života židovskej komunity v Prešove. In: *Poklady Židovského múzea v Prešove III*. Bratislava 2021, s. 153–175
- SZEGHY-GAYER, Veronika: Rodina Propperovcov. In: *Poklady Židovského múzea v Prešove II*. Bratislava 2020, s. 85
- TOKÁROVÁ, Zuzana: Represívne zásahy proti židovským obyvateľom v Prešove v rokoch 1939 – 1942. In: *Dejiny*, 2014, roč. 9, č. 2, s. 50–66
- TOKÁROVÁ, Zuzana: Social Status of the Interwar Jewish Political Elite in Prešov and Its Influence on Surviving the Holocaust. In: *Historický časopis*, 2021, roč. 69, č. 4, s. 655–676
- Zoznam obetí holocaustu z Prešova a okolia. In: KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských Židov*. Prešov 1995, s. 30